

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/213-224>

УДК (UDC) 94 (477.51) «2022» : 001.8 : 338.48-6 : 008

ORAL HISTORY RESEARCH IN THE CHERNIHIV REGION AND THE DEVELOPMENT OF MEMORIAL TOURISM AMID THE ONGOING RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Svitlana Shcherbyna*

Abstract

This article offers a comprehensive analysis of the role of oral history research in documenting the experience of the Russian-Ukrainian war in the Chernihiv region and its significance for the development of memorial tourism amid the ongoing full-scale conflict.

The purpose of the research of the article is to examine the mechanisms for integrating oral history testimonies about the war events in the Chernihiv region into memorial tourism practices, as well as to determine the role of this interaction in preserving collective memory, strengthening local identity, and enhancing civic engagement. It also examines methodological and ethical aspects of recording wartime experiences, the representation of traumatic narratives in public space, and mechanisms for integrating oral history into memorial routes.

The research methodology combines general scientific methods (analysis, synthesis, comparison, generalization) with those based on oral history, including the collection, transcription, and interpretation of individual eyewitness testimonies.

The scientific novelty lies in the comprehensive analysis of the synergy between oral history research on wartime events in a specific region that experienced occupation (Chernihiv) and its direct application in the development of memorial tourism during an active phase of the conflict. For the first time, a critical perspective is offered on the integration of oral history into memorial tourism practices, focusing on the ethical and methodological challenges of documenting traumatic experiences. The study highlights the potential of oral history as a tool for consolidating national memory, strengthening local identity, and effectively countering historical distortion—particularly relevant in the context of information warfare.

Conclusions: The analysis demonstrates that oral testimonies serve as an invaluable source for reconstructing a comprehensive picture of the Russian-Ukrainian war in the Chernihiv region. Their integration into memorial routes and tourism initiatives has significant potential for preserving historical memory, reinforcing local identity, and encouraging civic engagement.

Keywords: oral history, Chernihiv region, Russian-Ukrainian war, memorial tourism, documentation, memory, war crimes

* Candidate of Historical Sciences, Associate professor of History of Ukraine, Archaeology, and Local History Department of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Chernihiv, Ukraine.

E-mail: s-scherbyna@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3983-8148>

**УСНОІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ ТА РОЗВИТОК МЕМОРІАЛЬНОГО
ТУРИЗМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ****Світлана Щербина*****Анотація**

Статтю присвячено комплексному аналізу ролі усноісторичних досліджень у документуванні досвіду російсько-української війни на Чернігівщині та їх значення для розвитку меморіального туризму в регіоні в умовах триваючого повномасштабного збройного конфлікту.

Мета дослідження полягає у вивченні механізмів інтеграції усноісторичних свідчень про воєнні події на Чернігівщині в практики меморіального туризму, а також у визначенні ролі цієї взаємодії в процесах збереження колективної пам'яті, зміцнення локальної ідентичності та посилення участі громадян у суспільному житті. У межах дослідження також проаналізовано методологічні та етичні аспекти фіксації досвіду війни, окреслено можливості репрезентації травматичних наративів у публічному просторі та шляхи поєднання усної історії з меморіальними маршрутами.

Методологічну основу становить поєднання загальнонаукових методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) із методами усної історії, що передбачають збір, транскрипцію та інтерпретацію індивідуальних свідчень очевидців.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі взаємодії між усноісторичними дослідженнями воєнних подій у регіоні, що зазнав окупації (Чернігівщина), та їх практичним застосуванням у розвитку меморіального туризму в умовах активної фази бойових дій. Уперше запропоновано критичний погляд на інтеграцію усної історії в практики меморіалізації, зосереджений на виявленні складних етичних та методологічних викликів документування травматичного досвіду. Продемонстровано потенціал усної історії як чинника консолідації національної пам'яті, укріплення локальної ідентичності та протидії спотворенню історичних фактів, що набуває особливого значення в умовах інформаційної війни.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що усноісторичні свідчення є незамінним джерелом для відтворення багатовимірної картини подій російсько-української війни на Чернігівщині. Їх інтеграція в меморіальні маршрути й туристичні ініціативи має потужний потенціал для збереження історичної пам'яті, укріплення локальної ідентичності та стимулювання громадської активності.

Ключові слова: усна історія, Чернігівщина, російсько-українська війна, меморіальний туризм, документування, пам'ять, воєнні злочини

Цитування: Щербина, С. (2025). Усноісторичні дослідження Чернігівщини та розвиток меморіального туризму в умовах російсько-української війни. *Консенсус*, 2, 213–224.
<https://doi.org/10.3110/consensus/2025-02/213-224>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/180>

* кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Чернігів, Україна.
E-mail: s-scherbyna@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3983-8148>

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало поворотним моментом в історії українського народу та світового порядку. Безпрецедентні за своїм масштабом та жорстокістю події вимагають негайного і всебічного документування, осмислення та збереження для прийдешніх поколінь. Чернігівщина, одна з областей, що першою зустріла ворога і пережила окупацію значної частини території, жорстокі бої та численні руйнування, є яскравим прикладом як трагедії, так і неймовірної стійкості українського суспільства.

Питання збереження усних свідчень набуває особливої актуальності в регіонах, які безпосередньо зазнали бойових дій та перебували під окупаційним контролем, зокрема на території Чернігівської області. У цьому контексті фіксація індивідуального та колективного досвіду постає не лише як етична вимога чи предмет дослідницького інтересу, але й як стратегічно важливий інструмент формування історичної пам'яті, що сприяє реконструкції подій у публічному просторі, зміцненню локальної ідентичності та забезпеченню інтелектуального ресурсу для довгострокових процесів постконфліктної трансформації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика усної історичної пам'яті в контексті збройних конфліктів останніх десятиліть є предметом системної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У низці досліджень проаналізовано значення фіксації індивідуального досвіду війни як важливого джерела для реконструкції історичних подій, осмислення соціальних трансформацій та меморіалізації колективної пам'яті. Особливий інтерес дослідників викликає потенціал меморіального туризму як форми збереження національної пам'яті, репрезентації травматичного досвіду в публічному просторі та консолідації локальних спільнот.

Перші концептуальні спроби осмислення військової агресії Російської Федерації проти України та пов'язаних із нею загроз історико-культурній спадщині відносяться до періоду після окупації Криму й частини Донбасу у 2014 р. Значний внесок у проблематизацію цієї тематики зроблено Українським інститутом національної пам'яті, зокрема у форматі аналітичних матеріалів щодо деокупованих територій, практик комеморації та збереження нематеріальної спадщини в умовах війни¹.

Серед актуальних аспектів, що набувають поширення у фаховому дискурсі, варто відзначити зростання інтересу до включення усної історичної пам'яті у систему освіти, музейну справу та патріотичне виховання. Публікація зібраних свідчень, проведення тематичних конференцій і воркшопів сприяють не лише формуванню емпіричної бази, а й відкривають перспективи для подальшої ідентифікації, персоніфікації та деколонізації історичних наративів.

¹ Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>

Значну увагу проблематиці усноїсторичних свідчень російсько-української війни, їх ролі у збереженні національної пам'яті та розвитку меморіального туризму присвятили сучасні дослідники: О. Коляструк², А. Гончаренко³, О. Табенська⁴, Л. Божко та К. Кислюк⁵ та інші. Ці розвідки окреслюють як концептуальні підходи до фіксації травматичного досвіду, так і практичні форми його впровадження в публічну історію, зокрема у форматі екскурсійної діяльності, шкільних програм та регіональних ініціатив пам'яті.

Водночас, незважаючи на зростаючий інтерес до документування російсько-української війни та обговорення питань меморіалізації, досі бракує комплексних досліджень, які б інтегровано аналізували синергію між усноїсторичними дослідженнями конкретних воєнних подій у регіонах, що пережили окупацію (як Чернігівщина), та їх безпосереднім застосуванням у розвитку меморіального туризму під час активної фази конфлікту. Попри зростаючий інтерес до теми, у сучасних дослідженнях усе ще недостатньо уваги приділяється складним етичним і методологічним аспектам документування травматичного досвіду в умовах триваючого збройного конфлікту. Особливо гостро постає питання відповідального підходу до меморіалізації, яка б не перетворювала страждання на елемент емоційного споживання чи туристичної атракції. Стаття має на меті частково заповнити зазначену прогалину, запропонувавши критичний погляд на інтеграцію усної історії в практики меморіального туризму на прикладі Чернігівської області.

Мета статті – дослідити, як усноїсторичні свідчення про події війни на Чернігівщині інтегруються у формування практик меморіального туризму та як ця взаємодія сприяє збереженню пам'яті, локальної ідентичності та громадської мобілізації в умовах триваючого повномасштабного конфлікту. У фокусі дослідження – осмислення методологічних та етичних аспектів фіксації воєнного досвіду, можливості репрезентації травматичних наративів у публічному просторі, а також пошук механізмів поєднання усної історії з меморіальними маршрутами. Такий підхід дозволяє розглянути потенціал усноїсторичних практик як чинника консолідації національної пам'яті, посилення локальної ідентичності та протидії спотворенню історичних фактів.

Виклад основного матеріалу. Усна історія є незамінним інструментом для фіксації недавнього минулого, особливо в умовах воєнних конфліктів. На відміну від

² Коляструк О. Вислухати – Почути – Зрозуміти – Передати: актуальний досвід сучасних усноїсторичних досліджень. *Усна історія: теорія, практика та перспективи* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, Вінниця, 25-26 жовт. 2022. Вінниця, 2022. С. 14-21.

³ Гончаренко А. Меморіалізація у контексті війни в Україні: історія, форми та роль сучасних технологій у збереженні колективної пам'яті (на прикладі Києва). *Київський збірник історії, археології, мистецтва та побуту*. 2024. Вип. 5. С. 82-90. URL: <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2024.01.08>

⁴ Табенська О. Меморіальний туризм як елемент збереження національної ідентичності України. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. С. 227-232. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-01>

⁵ Божко Л., Кислюк К. Меморіальний туризм як складова меморіальної культури. *Культура України*. 2022. Т. 78. С. 7-17.

офіційних документів, вона дозволяє зафіксувати суб'єктивний досвід, емоції, повсякденні практики виживання, локальні ініціативи, форми опору, досвід окупації та звільнення, а також свідчення про воєнні злочини й злочини проти людяності, що часто залишаються поза межами офіційного нарративу. Ця інформація є критично важливою для комплексного осмислення подій російсько-української війни⁶.

Під час повномасштабного вторгнення Чернігівщина стала одним з епіцентрів бойових дій і воєнних злочинів, що зумовлює особливу наукову й суспільну значущість усноісторичних досліджень у регіоні. Населені пункти області постають як простори перетину крайньої жорстокості з боку окупаційних сил і проявів солідарності, опору й гуманізму з боку цивільного населення. У цьому контексті збирання та аналіз усних свідчень дозволяє дослідити ключові тематичні блоки: хроніку бойових дій та життя під час облоги; досвід цивільних в умовах окупації, включно з примусовим утриманням, фільтраційними заходами, психологічним тиском; діяльність волонтерів, медиків, рятувальників; факти мародерства, знищення, вбивств; а також наслідки травматичного досвіду – емоційні, соціальні та психологічні. Такий корпус свідчень не лише формує джерельну базу для історичних реконструкцій, а й відіграє важливу роль у збереженні пам'яті та репрезентації національного спротиву.

Серед осередків спротиву на Чернігівщині ключову роль відіграли Чернігів, Лукашівка, Количівка, Новоселівка. Ці населені пункти стали не лише аренами інтенсивних боїв, а й символами громадянської стійкості. Зокрема, оборона Чернігова в березні 2022 р. супроводжувалася тривалим оточенням, блокуванням гуманітарних коридорів, систематичними обстрілами. У селах Лукашівка та Новоселівка відбулися стратегічні бої, які зупинили наступ на Київ. У локальній пам'яті ці події часто осмислюються як «позиція Спарти»⁷. Усноісторичні інтерв'ю з учасниками оборони, мешканцями, волонтерами фіксують не лише хронологію, а й емоційну глибину подій і специфіку громадського спротиву.

Чернігівщина має значний потенціал для розвитку меморіального туризму на основі досвіду повномасштабної війни. Міста й села, що стали символами опору – зруйновані мости, блокпости, місця запеклих боїв – можуть функціонувати як простори колективної пам'яті. Поруч із цим, трагічні локації, пов'язані з воєнними злочинами проти цивільних, також набувають меморіального значення. Йдеться про масові поховання, катівні, зруйновані об'єкти цивільної інфраструктури, які є маркерами вразливості та гідності⁸.

⁶ Коляструк О. Вислухати – Почути – Зрозуміти – Передати... С. 14–21.

⁷ Слобожаніна Н. Рік визволення: Чернігівщина. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/vyzvoleni-regiony-materialy-do-richnvcі-deokupaciyi/rik-vyzvolennya-chernigivshchyna>

⁸ Свідчення про війну: у Чернігові відкрили виставку просто неба. *Український інститут національної пам'яті*. 07.09.2023. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/svidchennya-pro-vivnu-u-chernigovi-vidkryly-vystavku-prosto-neba>

Чернігівщина – регіон, який зазнав масштабних руйнувань і став ареною інтенсивних бойових дій, потребує негайного документування досвіду його мешканців. Попри складність і психологічну чутливість цього процесу, він є вкрай необхідним з кількох причин. Усні свідчення виступають цінним джерелом, яке дає змогу зафіксувати унікальний індивідуальний погляд на війну – «голос» звичайної людини в умовах надзвичайної ситуації. Вони також є незамінним матеріалом для встановлення фактів воєнних злочинів, зокрема тих, що не залишають письмових доказів. Крім того, особисті історії, зібрані та осмислені у ширшому контексті, стають основою для формування колективної пам'яті та національного нарративу, що зміцнює ідентичність та опірність суспільства. Нарешті, сам акт розповідання та слухання може виконувати психотерапевтичну функцію, сприяючи емоційному розвантаженню й відновленню внутрішньої рівноваги респондентів.

Проведення усної історичної досліджень в умовах війни супроводжується низкою складних викликів та етичних дилем. Насамперед це стосується роботи з травмованими респондентами, адже інтерв'ю з людьми, які пережили насильство, втрати або бойові дії, вимагає від дослідника не лише емпатії та делікатності, а й базових психологічних знань, дотримання принципу «не нашкодь» і створення безпечного простору для вільної розповіді. Дотримання принципів етичної безпеки передбачає особливу увагу до збереження конфіденційності та повагу до права респондента залишатися анонімним. Водночас важливо пам'ятати, що суб'єктивний характер усної історії не звільняє дослідника від потреби верифікації отриманих даних через порівняння з іншими джерелами. Нарешті, до ключових етичних принципів належить прагнення забезпечити репрезентативність опитаних – охоплення різних вікових, гендерних, соціальних груп, що дозволяє сформувати повноцінну й багатоаспектну картину колективної пам'яті.

У відповідь на ці виклики важливою ініціативою стало впровадження системного збору свідчень у межах освітніх програм. Починаючи з 2022 р., студенти Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка беруть участь в етнографічній практиці, орієнтованій на збір усної історичної свідчень про події повномасштабної війни на Чернігівщині. Така форма польового досвіду не лише поглиблює фахову підготовку студентів, а й сприяє становленню локальних механізмів збереження пам'яті про травматичні події. У процесі роботи здійснюється систематичне документування свідчень мешканців Чернігівської, Седнівської, Київської та Тупичівської територіальних громад, що дозволяє відтворити регіонально специфічні аспекти воєнного досвіду. Зібрані інтерв'ю включають свідчення місцевих мешканців, волонтерів, учасників оборони та представників громадського сектору, що дозволяє простежити як індивідуальні

переживання, так і колективні практики спротиву⁹. Участь у польовій роботі сприяє розвитку емпатійного підходу до минулого, усвідомленню етичної відповідальності дослідника та глибшому розумінню локальних контекстів. Частина свідчень використовується для наукових конференцій, презентацій, освітніх виставок і поповнення цифрових архівів пам'яті, інтегруючись у ширший процес публічної історії.

Усноісторичні практики виходять за межі суто академічного інструментарію вивчення війни, відіграючи вагомую роль у формуванні колективної пам'яті поза рамками наукового середовища. Вони закладають підґрунтя для публічної рефлексії над пережитим досвідом та сприяють активній імплементації зібраних свідчень у музейні експозиції, освітні програми та туристичні маршрути. У зазначеному контексті особливої значущості набуває розвиток меморіального туризму як ефективної форми опрацювання травматичного минулого, яка інтегрує етичну рефлексію щодо війни із збереженням просторово-ландшафтних маркерів пам'яті.

Меморіальний туризм є важливою складовою сучасної культури пам'яті. Його суть полягає у свідомому відвідуванні місць, пов'язаних із масштабними трагедіями, воєнними конфліктами, актами насильства, геноцидами, з метою вшанування жертв, переосмислення історичного досвіду та формування етичного ставлення до минулого. Це не лише спосіб збереження історичної пам'яті, а й канал публічного діалогу, через який суспільство осмислює травматичне минуле в публічному просторі.

У контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну з 2022 року меморіальний туризм набуває нових форм. Простори, позначені воєнними злочинами, поступово починають виконувати функцію місць пам'яті. Одним із найяскравіших прикладів такої трансформації є школа в селі Ягідне на Чернігівщині¹⁰. У березні 2022 р., під час окупації села російськими військами, понад 350 місцевих мешканців, серед яких були діти, люди похилого віку, хворі та особи з інвалідністю, були примусово замкнені у тісному підвалі місцевої школи. Протягом 27 днів вони перебували в умовах, що порушували базові права людини: без доступу до вентиляції, питної води, санітарії чи медичної допомоги. Для частини ув'язнених перебування в підвалі мало фатальні наслідки – окремі особи загинули в умовах ізоляції, інші зазнали тяжких фізичних ушкоджень або психологічної травматизації¹¹.

Особливу цінність становить спосіб, у який самі мешканці Ягідного фіксували досвід примусового утримання: зроблені на стінах підвалу написи з датами смерті,

⁹ Підсумкова конференція з етнографічної практики «Усна історія сьогодення: Чернігівщина в умовах російської військової агресії 2022–2024 рр. за матеріалами усноісторичних досліджень». *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. URL: <https://surl.li/cfgtdp>

¹⁰ «Концтабір Ягідне»: смерть і життя в селі на Чернігівщині. *Українформ*. 08.06.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3502380-konctabir-agidne-smert-i-zitta-v-seli-na-chernigivsini.html>

¹¹ Литвин К. «Не стріляйте тільки в сина»: Окупація с. Ягідне на Чернігівщині – свідчення з підвалу (3–30 березня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. Т. 5. С. 35–49. URL: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.035>

кількістю днів ув'язнення та іменами загиблих стали не лише трагічними свідченнями пережитого, а й формою спонтанного пам'ятання в умовах постійної загрози життю. Ці «стіни пам'яті» сьогодні мають не лише емоційний, а й історико-документальний вимір: вони функціонують як автентичне джерело, де поєднуються усна історія, матеріальна культура та травматичний досвід.

Після деокупації села школа стала об'єктом уваги журналістів, правозахисників, представників міжнародних інституцій, а згодом – і звичайних громадян, які прагнули побачити на власні очі наслідки злочинів, вчинених під час окупації. Важливим є рішення не реставрувати приміщення, а залишити його у стані, максимально наближеному до того, в якому воно було після звільнення: понівечені меблі, сліди на стінах – усе це збережено як матеріалізоване свідчення пережитої травми.

Таким чином, простір школи в Ягідному перетворився на меморіал живої історії, що фіксує не лише саму подію, а й емоційні, тілесні, моральні аспекти досвіду війни. Він функціонує як локальне місце пам'яті, де відбувається процес трансформації травми в колективний наратив¹².

Місцева громада відіграє ключову роль у цьому процесі. Свідки подій беруть активну участь у створенні екскурсій, співпрацюють з документалістами, правозахисними організаціями, дослідницькими та культурними ініціативами. Відбувається не лише збереження, а й активне переосмислення пережитого, що перетворює локальну травму на частину ширшого національного дискурсу пам'яті.

Разом із процесом включення локацій, пов'язаних із масовими стражданнями, до туристичних маршрутів, постають складні етичні виклики. Популяризація таких місць здатна сприяти збереженню історичної достовірності, формуванню глибшого розуміння воєнної реальності та розвитку громадянської свідомості. Водночас вона потребує надзвичайно обережного підходу до організації простору, комеморативної практики та способів презентації травматичних досвідів.

У довгостроковій перспективі Ягідне може стати інтегрованим елементом національного та міжнародного маршруту меморіального туризму в Україні. Уже сьогодні волонтерські ініціативи, представники культурних інституцій та освітніх закладів співпрацюють для збереження цього простору як відкритого меморіального об'єкта, доступного для освітніх екскурсій, досліджень, комеморативних практик. Відвідування таких місць студентами, учнями, молодіжними групами дозволяє поєднати історичну освіту з формуванням ціннісного ставлення до війни, миру, людської гідності.

Поряд із місцями, що уособлюють безпосередні трагедії, в Україні з'являються й інші символічно навантажені об'єкти – інфраструктурні споруди, будівлі чи публічні місця, які зазнали руйнувань під час війни, але були відновлені. Їхня присутність у ландшафті надає нових сенсів: вони символізують не лише шкоду, завдану конфліктом, а й стійкість, незламність українського народу та його здатність

¹² «Концтабір Ягідне»: смерть і життя в селі на Чернігівщині. *Ukrinform*. 08.06.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3502380-konctabir-agidne-smert-i-zitta-v-seli-na-cernigivcini.html>

до відбудови. Таким чином, культура пам'яті після війни охоплює не тільки минуле як джерело болю, а й майбутнє – як простір надії та сили. Залучення шкіл, університетів, молодіжних ініціатив до організованого відвідування таких місць сприяє не лише глибшому розумінню війни, а й формуванню відповідального ставлення до колективної пам'яті. Об'єкти інфраструктури, що зазнали руйнувань унаслідок бойових дій, але вже були відновлені, набувають особливого символічного значення як утілення стійкості, незламності та прагнення до життя.

У цьому сенсі, вони можуть стати потужними маркерами відновлення й життєствердження, підкреслюючи здатність громади протистояти трагедії та рухатися вперед. Такі місця мають не лише практичну, але й меморіально-виховну цінність, будучи візуальним свідченням того, що життя перемагає руйнування.

Паралельно із цим дедалі більшої ваги набувають музейні ініціативи, спрямовані на фіксацію, збереження та інтерпретацію досвіду війни. Зокрема, Чернігівський обласний історичний музей імені В.В.Тарновського активно займається збиранням артефактів, документів і свідчень, пов'язаних з воєнними подіями¹³.

Подібні інституції можуть відігравати ключову роль у формуванні нових постійних експозицій, які фіксують воєнний досвід не лише через артефакти, а й через особисті історії, свідчення, цифрові архіви. Таким чином, вони стають не лише зберігачами пам'яті, а й просторами діалогу, рефлексії та формування громадянської свідомості.

Не менш важливим аспектом є питання безпеки й доступності. Території, що перебували під окупацією, можуть залишатися замінованими або мати критично пошкоджену інфраструктуру. Отже, перш ніж відкривати такі місця для відвідування, необхідно провести ретельну інженерну розвідку, забезпечити розмінування, відновити дороги, транспортне сполучення, базові умови логістики та медичної допомоги. Водночас, важливим завданням залишається формування виваженого, правдивого й етичного наративу про події, що відбулися.

Ключову роль у цьому процесі відіграє повноцінна взаємодія з місцевими громадами, які безпосередньо пережили окупацію, руйнування, насильство. Їхня участь у процесі проектування, концептуалізації та презентації таких об'єктів повинна бути не формальною, а центральною. Саме голоси очевидців, їхня пам'ять, їхнє бачення минулого й майбутнього мають стати основою для створення автентичного та етичного меморіального ландшафту.

У зазначеному напрямі вже здійснюються цілеспрямовані кроки: результати усної історичних досліджень, присвячених подіям повномасштабної війни на Чернігівщині, презентуються в рамках міждисциплінарних наукових форумів, які об'єднують фахівців з історії, соціології, культурології, музейної справи та представників громадянського сектору. Зокрема, воркшоп «Війна, наука та емоції:

¹³ Російсько-українська війна. *Чернігівський історичний музей ім. В.В.Тарновського*. URL: <https://surf.li/qhdzng>

(не) проговорене» (2024 р.) та конференція «Війна, наука та емоції: від інтерв'ю до пам'яттєтворення» (2025 р.) включали окремі панелі, присвячені документуванню спротиву на Чернігівщині. Учасники презентували результати інтерв'ювання очевидців, аналізували нарративні структури спогадів, порушували питання колективної пам'яті, травматичного досвіду, локальної ідентичності та форм солідарності в умовах війни¹⁴.

Важливу роль у цьому процесі відіграють викладачі Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М.Лазаревського, які ініціювали збирання усної історичної свідчень, а також організують круглі столи, конференції, присвячені дослідженню досвіду територіальних громад Чернігівської області в умовах російсько-української війни. Подібні формати не лише сприяють обміну досвідом і методологічному збагаченню дослідників, а й забезпечують сталість, академічну верифікацію та публічну легітимність зібраних свідчень¹⁵.

Усна історія, інтегрована в простір меморіального туризму, виконує функцію каталізатора символічного та комунікативного переозначення травматичного минулого. Перевага усної історичної нарративу полягає в його здатності втілювати автентичний суб'єктивний досвід, який протистоїть стандартизованій репрезентації історії, характерній для офіційних меморіальних практик. Завдяки цьому відбувається гуманізація історичної пам'яті: простори, що в минулому були ареною насильства чи страждання, набувають нової сенсової наповненості як місця міжособистісного діалогу та емпатії. Така взаємодія не лише поглиблює освітню функцію меморіального туризму, але й активізує механізми соціальної інтеграції, сприяючи тривалому формуванню культури пам'яті.

Усна історія надає меморіальному туризму необхідний людський вимір та автентичність, а меморіальний туризм, у свою чергу, надає усній історичній матеріалі просторову прив'язку та широку аудиторію.

Висновки. Російсько-українська війна актуалізувала потребу в оперативному, системному й методологічно обґрунтованому документуванні її впливу на українське суспільство, з особливим акцентом на регіонах, які зазнали прямої окупації або

¹⁴ Міжнародний воркшоп «Війна, наука та емоції: (не)проговорене». *Україна Модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. URL: <https://uamoderna.com/notice/mizhnarodnyj-vorkshop-vijna-nauka-ta-emociji-neprogovorene/>; Війна, наука та емоції: від інтерв'ю до пам'яттєтворення. *Телеканал «Новий Чернігів»*. 21.02.2025. URL: <https://newch.tv/vijna-nauka-ta-emotsii-vid-interv-iu-do-pam-iattietvorennia-99661/>

¹⁵ Круглий стіл «Тупичівська територіальна громада: повсякденне життя під час російської агресії 2022 року за матеріалами усної історії». *Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М.Лазаревського*. 05.06.2025. URL: <https://surl.li/xuimbr>; Круглий стіл «Усна історія сьогодення: Київська територіальна громада в умовах російської військової агресії 2022–2024 рр. За матеріалами усної історичної досліджень» (2 грудня 2024 р., с. Київка). *Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М.Лазаревського*. 06.12.2024. URL: <https://surl.li/vyopsi>; Круглий стіл: «Об'єднані територіальні громади Чернігівщини в умовах російської військової агресії 2022 року за матеріалами усної історичної досліджень». *Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М.Лазаревського*. 12.05.2023. URL: <https://surl.li/qhidqr>

масштабних бойових дій. У цьому контексті усноісторичні дослідження на території Чернігівщини відіграють важливу роль як інструмент фіксації індивідуального досвіду та формування корпусу джерел для подальшого аналізу соціокультурних і гуманітарних наслідків війни. Усні свідчення надають подіям глибоко особистісного, людського виміру, дозволяючи реконструювати повсякденність у стані кризи та ідентифікувати локальні форми опору, солідарності й травми. Водночас такий тип джерел є надзвичайно цінним для фіксації воєнних злочинів і порушень прав людини. Інтеграція усноісторичних свідчень у загальний історичний дискурс не лише розширює джерельну базу воєнної історії, а й сприяє формуванню поліфонічного, емоційно насиченого та інклюзивного наративу, чутливого до досвіду індивідуального суб'єкта історії.

Водночас, Чернігівщина, з її трагічним, але героїчним досвідом, має значний потенціал для розвитку меморіального туризму. Цей напрямок не лише сприяє економічному відновленню, але й є потужним інструментом збереження та трансляції пам'яті про війну. Синергія між усною історією та меморіальним туризмом постає як ключовий чинник у формуванні глибокого історико-культурного досвіду. Інтеграція усних свідчень у структуру меморіальних просторів сприяє їхній динамізації та гуманізації, перетворюючи ці локації на багатовимірні простори колективної пам'яті. Такий підхід не лише поглиблює інтелектуальне та емоційне залучення відвідувачів, а й сприяє розвитку емпатійного розуміння минулого, формуванню стійкої та критично осмисленої історичної свідомості.

Відповідальне документування свідчень та процес меморіалізації відіграють принципово важливу роль у збереженні національної пам'яті, забезпечуючи не лише фіксацію історичних фактів, а й створення простору для колективного осмислення травматичних подій сучасності. У цьому контексті меморіалізація постає як дієвий інструмент культурної трансформації, що сприяє формуванню критичної історичної свідомості, розвитку емпатії, а також зміцненню громадянської ідентичності. Така діяльність є не лише способом реагування на минуле, але й важливою інвестицією у майбутнє: вона забезпечує основу для діалогу, порозуміння та суспільної згуртованості в поствоєнний період. Відтак, системна підтримка ініціатив у сфері усної історії та меморіального туризму має стати невід'ємним компонентом державної політики пам'яті, що орієнтована на побудову стійкого, відкритого й рефлексивного суспільства в Україні.

REFERENCES

- Bozhko, L., & Kysliuk, K. (2022). *Memorialnyi turizm yak skladova memorialnoi kultury [Memorial tourism as a component of memorial culture]*. *Kultura Ukrainy*, 78, 7-17 [in Ukrainian].
- Chernihivskiy istorychniy muzei im. V.V. Tarnovskoho. (n.d.). *Rosiisko-ukrainska viina [Russian-Ukrainian War]*. May 26, 2025. Retrieved from <https://surl.li/qhdzng> [in Ukrainian].
- Honcharenko, A. (2024). *Memorializatsiia u konteksti viiny v Ukraini: istoriia, formy ta rol suchasnykh tekhnolohii u zberezhenni kolektyvnoi pam'iaty (na prykladi Kyieva) [Memorialization in the context of the war in Ukraine: history, forms and the role of modern technologies in preserving*

- collective memory (on the example of Kyiv)*. *Kyivskiy zbirnyk istorii, arkeolohii, mystetstva ta pobutu*, 5, 82-90. Retrieved from <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2024.01.08> [in Ukrainian].
- Koliastruk, O. (2022). *Vysluchaty-Pochuty-Zrozumity-Peredaty: aktualnyi dosvid suchasnykh usnoistorychnykh doslidzhen*. [Listen – Hear – Understand – Convey: Contemporary Experience of Modern Oral History] *Research In Usna istoriia: teoriia, praktyka ta perspektyvy: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Vinnytsia, 25-26 zhovtnia 2022 r.*, 14-21. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Lytvyn, K. (2023). «*Ne striliaite tilky v syna*»: *Okupatsiia s. Yahidne na Chernihivshchyni – svidchennia z pidvalu (3-30 bereznia 2022 r.)* [«Just Don't Shoot My Son»: The Occupation of Yahidne Village, Chernihiv Region – Testimony From the Basement (March 3-30, 2022)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 35-49. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.035> [in Ukrainian].
- Kruhlyi stil: «Obiednani terytorialni hromady Chernihivshchyny v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii 2022 roku za materialamy usnoistorychnykh doslidzhen»*. June 1, 2025. Retrieved from <https://surl.li/qhidqr> [in Ukrainian].
- Kruhlyi stil «Usna istoriia sohodennia: Kyinska terytorialna hromada v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii 2022-2024 rr.»*. May 31, 2025. Retrieved from <https://surl.li/vyopsi> [in Ukrainian].
- Kruhlyi stil «Tupychivska terytorialna hromada: povsiakdenne zhyttia pid chas rosiiskoi ahresii 2022 roku za materialamy usnoi istorii»*. June 7, 2025. Retrieved from <https://surl.li/xuimbr> [in Ukrainian].
- Pidsumkova konferentsiia z etnohrafichnoi praktyky «Usna istoriia sohodennia: Chernihivshchyna v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii 2022-2024 rr. za materialamy usnoistorychnykh doslidzhen»*. June 4, 2025. Retrieved from <https://surl.li/cfgtdp> [in Ukrainian].
- Viina, nauka ta emotsii: vid interv'iu do pam'iatitvorennia* [Television broadcast]. May 26, 2025. Retrieved from <https://newch.tv/viyna-nauka-ta-emotsii-vid-interv-iu-do-pam-iattitvorennia-09661/> [in Ukrainian].
- Tabenska, O. (2024). *Memorialnyi turyzm yak element zberezhenia natsionalnoi identychnosti Ukrainy* [Memorial tourism as a prospective direction of post-war tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 59, 227-232. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-01> [in Ukrainian].
- Ukraina Moderna. (n.d.). *Mizhnarodnyi vorkshop «Viina, nauka ta emotsii: (ne)prohovorene»*. May 30, 2025. Retrieved from <https://uamoderna.com/notice/mizhnarodnyj-vorkshop-vijna-nauka-ta-emocziyi-neprogovorene/> [in Ukrainian].
- Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. (n.d.). *Holovna storinka*. June 1, 2025. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. (2023, September 7). *Svidchennia pro viinu: u Chernihovi vidkryly vystavku prosto neba* [Testimonies of War: An Open-Air Exhibition Opened in Chernihiv]. June 2, 2025. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/svidchennya-pro-viynu-u-chernigovi-vidkryly-vystavku-prosto-neba> [in Ukrainian].
- Slobozhanina, N. (2023). *Rik vyzvolennia: Chernihivshchyna* [A Year of Liberation: The Case of Chernihiv Region]. *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty*. June 2, 2025. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vyzvoleni-regiony-materialy-do-richnyci-deokupaciyi/rik-vyzvolennya-chernigivshchyna> [in Ukrainian].
- Ukrinform. (2022, June 8). «*Kontstabil' Yahidne*»: *smert i zhyttia v seli na Chernihivshchyni* [The Yahidne Concentration Camp: Death and Life in a Chernihiv Region Village]. June 2, 2025. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3502380-konctabil-agidne-smert-i-zitta-v-seli-na-cernigivsini.html> [in Ukrainian].